

## ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКІ РОЗРАХУНКИ: ПОНЯТІЙНИЙ АСПЕКТ

*Досліджено трактування понять “розрахунки” та “внутрішньогосподарські розрахунки” різними авторами, запропоновано їх власні визначення*

**Постановка проблеми.** Становлення та розвиток в Україні ринкової системи господарювання, формування адекватної промислової політики, позитивні зрушення в сфері виробництва в значній мірі пов'язані з формуванням великих промислових структур в основних галузях вітчизняної економіки. Кругообіг коштів і товарів на підприємстві займає одну з найважливіших позицій та відбувається за допомогою розрахунків, облік яких недостатньо вивчено і не набув адекватного для потреб ринкової економіки свого розвитку. Державу, як суб'єкта макроекономічного управління процесами обміну з економіки та регулювання розрахунків вилучено. Створені комерційні банки суттєво послабили контроль за дотриманням економічними агентами розрахункової дисципліни та зумовили зростання негативних трансакційних витрат і створили кризовий стан економіки.

Все це вимагає дослідження дієвості бухгалтерського обліку і контролю за дотриманням розрахункової дисципліни економічними агентами, причин незабезпечення ними своєчасних і повних розрахунків. Крім розрахунків за допомогою кредитних установ, на сьогоднішній день мало уваги приділено та законодавчо неврегульовані відносини між дочірніми та материнськими підприємствами, а також представництвами та філіями.

Парадоксом в українській економіці є реальний розвиток холдингових відносин в економіці, створення спільних підприємств, учасниками яких є кілька країн, проте ці питання законодавчо не врегульовані.

Відсутність чіткого уявлення в світі економічної науки про внутрішньогосподарські розрахунки їх призначення та суть, зумовили необхідність дослідження.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Питання розрахунків у своїх працях досліджували такі автори, як С.Л. Береза [1], К.С. Сурніна [21], О.М. Петрук [19, 20], Є.Д. Чацкіс [4], А.М. Поддєрьогін [22, 24] та інші. Дослідження вимагає уточнення таких взаємопов'язаних понять, як “розрахунки” та “внутрішньогосподарські розрахунки”, оскільки авторами доволі мало уваги приділено питанням їх обліку та методики ведення.

**Мета дослідження** – на підставі аналізу літературних джерел, уточнити поняття “розрахунки” та “внутрішньогосподарські розрахунки” і визначити передумови для правильного відображення їх в обліку.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Аналізуючи визначення понять “розрахунки” і “внутрішньогосподарські розрахунки” у працях вчених дозволяє стверджувати про наявні розбіжності, що потребують пояснення.

Думки авторів щодо визначення поняття “розрахунки”, можна згрупувати за наступними ознаками табл. 1.

Таблиця 1. Поняття “розрахунки” в працях вчених

№ з/п	Поняття розрахунки	Погляди авторів														ВСЬОГО
		Береза С.Л. [1]	Азрилян А.Н. [2]	Борисов А.Б. [3]	Чацкіс Е.Д. [4]	Безруких П.С. [5]	Бутинець Ф.Ф. [8]	Сопко В. [9]	Канцєдал Н.А. [12]	Косой А.М. [14]	Левик Б.И. [16]	Петрук О.М. [20]	Кірейцев Г.Г. [23]	Поддєрьогін А.М. [24]	Сухарев А.Я. [25]	
1	Взаємовідносини	-	-	-	-	+	+	+	-	+	+	+	+	-	-	7
2	Інтегрований об'єкт	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
3	Платежі	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	2
4	Погашення зобов'язань	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-	2
5	Розрахунки зі структурними підрозділами	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
6	Система взаємовідносин	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1

Аналіз літературних джерел показував наявність протиріч у поглядах вчених щодо визначення поняття “розрахунки” (рис. 1)

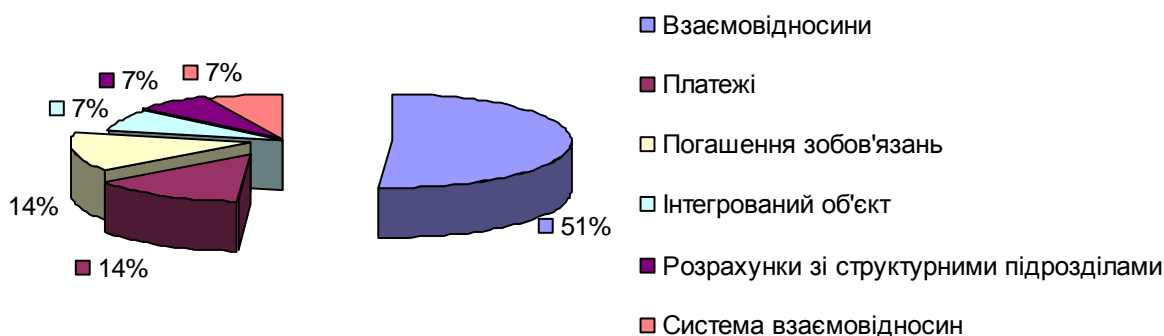


Рис. 1. Аналіз літературних джерел щодо трактування поняття “розрахунки”

За даними таблиці 1, можна зробити висновок, що погляди вчених на категорію “розрахунки” різняться. Одна група дослідників визначає їх як систему взаємовідносин [Чацкіс Е.Д., Лисюк А.Н., Михайлова Т.П.]; друга (сама найбільша – 51%), П.С. Безруких [5], Ф.Ф. Бутинець [8], В. Сопко [9], А.М. Косой [13], Б.И. Левик [15], О.М. Петрук [17], Г.Г. Кірейцев [22] стверджує, що це безпосередньо самі взаємовідносини, які виникають між підприємствами.

Ці “відносини” автори трактують по різному, наприклад Петрук О.М. [17, с. 317] розглядає їх, як відносини в які вступають

контрагенти між собою та з фінансовими інститутами, що пов'язані з оформленням, пересиланням та обробкою товаророзпорядчих і платіжних документів, здійсненням платежів, причому обсяг зобов'язань і розподіл відповідальності між ними залежать від конкретної форми розрахунків.

Левік Б.І. [16, с. 8] у своїй праці поділяє відносини на відносини права та боргу, тобто в першому випадку підприємство, що відпускає товар або надає будь-яку послугу і т.д., отримує право вимагати від іншого підприємства компенсації (відшкодування, сплати) в розмірі обумовленої ціни

відпущеного товару або наданої послуги і т.д. В другому – підприємство, що отримує товар або послуги і т.д., повинно надати підприємству, що відпустило товар і т.д., відповідну компенсацію; тобто має перед ним певний борг.

Петрук О.М. [20, с. 317] та Сурніна К.С. [21, с. 54] висловлюють думку, що розрахунки є категорією відносин, а відносини в обліку не відображаються. Ми з цим погоджуємося частково, тому що на нашу думку самі відносини та їх стан відображаються в договорі, а їх результат у бухгалтерському обліку. Хотілося б наголосити про той факт, що в балансі підприємства, або в будь-якій його узагальнюючій звітності відображається за конкретним контрагентом тільки дебіторська або тільки кредиторська заборгованість, ще не свідчить про те, що в обліку не знаходять відображення безпосередньо розрахункові відносини між підприємствами. Наприклад в тлумачному словнику розрахунок трактується як виплата грошей за роботу, за борговими зобов'язаннями, оплата рахунків і тощо. [18]. Тобто, в такому значенні розрахунок представляє собою факт господарського життя, а вони, як відомо, знаходять своє відображення в обліку.

Козлова Е.П. [13, с. 22] розрахункові відносини ототожнює з платежем “зобов'язання покупця оплатити у встановлені строки вартість матеріальних цінностей, послуг й іншої заборгованості, після виконання постачальником своїх договірних зобов'язань або право постачальника вимагати платіж від покупця за відвантажену йому продукцію або надані послуги”. Ми з нею погоджуємося, тому що, по своїй структурі, грошові потоки складаються з платежів.

Азрилияна А.Н. [2, с. 384.], а також з юридичної точки зору у праці Сухарева А.Я. [25., с. 316.] пояснюють економічну сутність розрахунків, розглядається як їх платіж і не наводять їх визначення.

На нашу думку, це є не зовсім правильним, оскільки не завжди при розрахунках можуть виникнути грошові зобов'язання, які на сьогоднішній день Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” визначені як “зобов'язання боржника заплатити кредиторі певну грошову суму відповідно до цивільно-правового договору та на інших підставах, передбачених цивільним законодавством України”.

Канцедал Н.А. [12, с. 22] у своїй роботі розрахунки порівнює з погашенням зобов'язань одного підприємства перед іншим, цей підхід зумовлений юридичним підходом і її праці, так як і в Господарському кодексі України та Цивільному кодексі України поняття “розрахунки” – це погашення зобов'язань.

Досить важливим є те, в якій формі проводились розрахунки: готівковій чи безготівковій, векселем, чеком, бартером тощо, тобто, що є заключним етапом кожної комерційної трансакції. А також між ким відбуваються розрахунки, тому що великий вплив має ступінь довіри між контрагентами, бо залежно від цього і обирається форма розрахунків. Об'єктом нашого дослідження є внутрішньогосподарські розрахунки, які характеризують товарні і нетоварні операції і охоплюють усі фази процесу відтворення, тобто виробництво, розподіл, обмін, споживання. Розглянемо визначення “внутрішньогосподарські розрахунки” в літературних джерелах табл. 2.

Проведений аналіз дефініцій дозволяє визначити, що поняття “внутрішньогосподарські розрахунки” більшість авторів, такі як Азрилияна А.Н. [2, с. 384.], Бутинець Ф.Ф. [7, с. 62] та Костюк П.А. [15, с. 160] розглядає як розрахунки з господарствами: філіями, представництвами, цехами, дільницями, бригадами, відділами, службами тощо.

Таблиця 2. Погляди вчених щодо визначення поняття “внутрішньогосподарських розрахунків”

№ з/п	Поняття внутрішньогосподарські розрахунки	Погляди авторів								ВСЬОГО
		Азрилян А.Н. [2]	Словник [6]	Бутинець Ф.Ф. [7]	Голощанов Н.А. [10]	Невас И.И. [17]	Костюк П.А. [15]	Мочерний С.В. [11]	Поддерезин А.М. [21]	
1	Інструмент	-	-	-	-	+	-	-	-	1
2	Метод ведення господарства	-	+	-	-	-	-	-	-	1
3	Регулювання, планування та матеріальне стимулювання	-	-	-	+	-	-	-	-	1
4	Розрахунки з господарствами (структурними підрозділами)	+	-	+	-	-	+	-	-	3
5	Розрахунки з працівниками та службовцями	-	-	-	-	-	-	-	+	1
6	Система взаємовідносин	-	-	-	-	-	-	+	-	1

З точки зору фінансової дисципліни внутрішньогосподарськими розрахунками є розрахунки з робітниками та службовцями при створенні та використанні різних грошових фондів [22, с.16]. Для бухгалтерії це є недостатнім, тому що внутрішньогосподарські розрахунки є набагато ширшим поняттям ніж розрахунки з працівниками, або тільки фізичними особами.

Якщо проаналізувати внутрішньогосподарські розрахунки, як рахунок бухгалтерського обліку, то можемо побачити, що на ньому обліковується та узагальнюється інформація про всі види розрахунків з філіями, представництвами, відділеннями та іншими відокремленими підрозділами підприємства, виділеними на окремі баланси (внутрішньо-балансові розрахунки). Зокрема, розрахунки по виділеному майну; по взаємному відпуску матеріальних цінностей; по реалізації продукції; передачі витрат по загально управлінській діяльності; виплаті заробітної плати робітникам підрозділів; по фондам споживання та затратам за їх рахунок, якщо фонди не передаються підрозділам, а враховуються на балансі підприємства, тощо. [2, с. 386-387.],

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Як бачимо, підходів до трактування поняття “розрахунки” як і до поняття “внутрішньогосподарські розрахунки” є декілька. З одними можна

погоджуватися, інші необхідно критикувати, що і було прослідковано при написанні статті.

Підсумовуючи результати досліджень, можна визначити поняття, що досліджувалися, наступним чином: *Розрахунки – це взаємовідносини між підприємствами, організаціями та населенням, які виникають внаслідок кругообігу господарських засобів, що зумовлені дією ринку і пов’язані з оформленням, пересиланням та обробкою товаророзпорядчих і платіжних документів та здійсненням платежів і погашенням зобов’язань.*

*А внутрішньогосподарські розрахунки – це взаємовідносини між господарською ланкою та її підрозділами, що виникають в процесі реалізації продукції, товарів, робіт, послуг розподілу та перерозподілу доходів.*

У подальшому дослідженні доцільним є вивчення класифікації розрахунків та визначення місця внутрішньогосподарських розрахунків в загальній класифікації розрахунків.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Береза С.Л. Облік і контроль грошових активів та дебіторської заборгованості: теорія і практика: Дис... канд. екон. наук: 08.06.04. – Житомир, 2002. – 211 с.
2. Большой бухгалтерский словарь / Под ред. А.Н. Азрильяна. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 574 с.
3. Борисов А.Б. Большой экономический словарь. – М.: Книжный мир, 2001. – 895 с.

4. Бухгалтерский учет активов, собственного капитала, обязательств хозяйственных операций. Учебное пособие. Чацкис Е.Д., Лысюк А.Н., Михайлова Т.П. – Донецк, 2001 – 301 с.
5. Бухгалтерский учет: Учебник / П.С. Безруких, В.Б. Ивашкевич, Н.П. Кондраков и др.; Под ред. П.С. Безруких. – 3- изд., перераб. и доп. – М.: Бухгалтерский учет, 1999. – 624 с.
6. Бухгалтерський словарь. – 2-е изд., доп. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 208 с.
7. Бухгалтерський словник. / За ред. проф. Ф.Ф.Бутинця. – Житомир: ПП “РУТА”, 2001. – 224 с.
8. Бухгалтерський фінансовий облік: Підручник для студентів спеціальності “Облік і аудит” вищих навчальних закладів. / За редакцією проф. Ф.Ф. Бутинця. – 5-е вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП “Рута”, 2003. – 726 с.
9. Василь Сопко, Зіновій Гуцайлюк, Маркіян Щирба, Микола Бенько. Бухгалтерський облік: Навчальний посібник для студентів спеціальності “Облік і аудит” вищих навчальних закладів. – Тернопіль: Астон, 2005 – 496 с.
10. Голощапов Н.А. Словарь-справочник аудитора. Под ред. В.И. Осипова – М.: “Экзамен”, 1999. – 384 с.
11. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Редкол.:... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000 – 864 с.
12. Канцедал Н.А. Облік розрахунків з підприємницької діяльності: Дис. ... канд. екон. наук. – Київ, 2006.
13. Козлова Е.П., Паращутін М.В., Бабченко Т.Н., Томашева Е.Н. Бухгалтерський облік. – 2-е вид. – М: Финансы: Статистика, 1998. – 576 с.
14. Косой А.М. Пути ускорения расчетов в народном хозяйстве. – М.: “Финансы”, 1966. – 128 с.
15. Костюк П.А. Бухгалтерский словарь. Мн., «Вышэйш. школа», 1971. 160 с.
16. Левик Б.И. Краткая история счетоводства. – М, 1932. – 136 с.
17. Невас И.И. Совершенствование учета в условиях внутрихозяйственного расчета. // Тезисы докладов и выступлений всесоюзной научно-практической конференции “Совершенствование учета и улучшение подготовки специалистов по бухгалтерскому учету в агропромышленном комплексе”. – Харьков, 1986 – 48 с. (С. 26).
18. Новий тлумачний словник української мови. У чотирьох томах. / Укладачі: В. Яременко, О. Сліпущко. – К.: Видавництво “Аконт”, 2000
19. Петрук О.М. Гармонізація національних систем бухгалтерського обліку: Монографія. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 420 с.
20. Петрук О.М. Облік та аналіз договірних відносин: проблеми теорії та практики. – Житомир: ЖІТІ, 1999. – 332 с.
21. Сурніна К.С. Удосконалення обліку дебіторської і кредиторської заборгованості промислових підприємств, Автореф. дис. к.е.н., Луганськ: 2002 – 20 с.
22. Финансы предприятий: учебник / Руководитель авт. кол. и науч. ред. проф. А.М. Поддерегин. – К.: КНЭУ, 1998. – 332 с.
23. Финанси підприємств. Навч.посібн: Курс лекцій / За ред. д.е.н., проф. Г.Г. Кірейцева. – Київ: ЦУЛ, 2002. – 268 с.
24. Финанси підприємств: Підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А.М. Поддерегин. 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 1999. – 384 с., іл.
25. Юридический энциклопедический словарь. Гл. ред. А.Я. Сухарев; Ред. кол.: М.М. Богуславский, М.И. Козырь, Г.М. Миньковский и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1984. – 415 с.
- ТЮЛЮКАНОВА Олена Володимирівна – здобувач кафедри бухгалтерського обліку і контролю Житомирського державного технологічного університету
- Наукові інтереси:  
– проблеми організації та методики бухгалтерського обліку внутрішньогосподарських розрахунків;  
– податковий та бухгалтерський облік на будівельних концертах;  
– внутрішньогосподарський контроль